

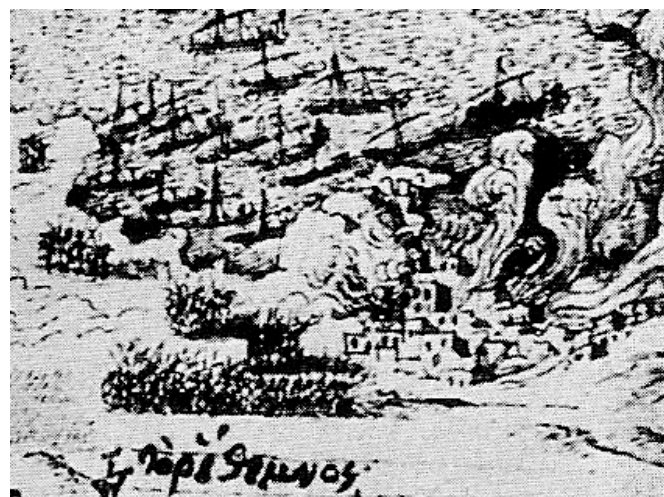
■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες 66

Το Ρέθυμνο του τρόμου και της πύρινης λαίλαπας

Η πρόσφατη φονική πυρκαγιά στην Αττική οδηγεί τη στήλη να ασχοληθεί με αντίστοιχες άσχημες στιγμές που έχει ζήσει ο δικός μας τόπος στην ιστορική του διαδρομή. Τα γεγονότα αυτά θα αναλήσουμε από το βιβλίο μου «Το Ρέθυμνο του τρόμου. Ιστορική πραγματικότητα και αστικοί μύθοι», που κυκλοφόρησε πριν από ενάμιση χρόνο από τις «Εκδόσεις Γραφοτεχνική» στη σειρά «Περιηγήσεις στην ιστορία του Ρεθύμνου», βιβλίο που έχει ουσιαστικά εξαντληθεί. Σήμερα και τις επόμενες εβδομάδες, λοιπόν, θα διαλέξουμε απ' αυτό κάμποσες δύσκολες για την πόλη μας καταστάσεις, διαφορετικές ασφαλώς από εκείνες που είχαμε δημοσιεύσει στις Αναδιφώσεις της 26ης Μαΐου 2017, πριν από την παρουσίαση του βιβλίου και την αντίστοιχη ξενάγηση που είχαμε τότε πραγματοποιήσει. Υπενθυμίζουμε όμως ότι το βιβλίο αυτό είναι βιβλίο κίνησης και περιήγησης, οπότε το ιδανικό θα ήταν να διαβάσαμε το περιεχόμενο του μπροστά ακριβώς στα σημεία που μας υποδεικνύει ως στάσεις.

Οι πυρκαγιές και η πόλη μας. Από τότε που το Ρέθυμνο συγκροτήθηκε σε πόλη, αρχικά στα ασφυκτικά όρια του Castell Vecchio, κατόπιν στα ευρύτερα, του περιμετρικού τείχους, ο φόβος μιας, τοπικής αρχικά, αλλά επεκτεινόμενης στη συνέχεια, πυρκαγιάς ήταν διαρκής. Με δεδομένη την απουσία μέτρων πυροπροστασίας, είναι απορίας άξιον πώς η πόλη -ειδικά την εποχή των Οθωμανών, οπότε η χρήση ξυλείας στα οικοδομήματα επεκτάθηκε σημαντικά- δεν έγινε θεατής μιας πυρκαγιάς αντίστοιχης εκείνων που κατέτρωγαν τις μεσαιωνικές πόλεις. Αυτό δεν απέτρεψε, βέβαια, τον εμπρησμό της από τον Ουλούτζ Αλή το 1571 (εικόνα), ούτε και μια μικρότερης σημασίας πυρκαγιά, στις 19 Οκτωβρίου 1900, που κατέστρεψε συνολικά 15 κατοικίες στην τότε οδό Πρίγκηπος (σημερινή οδό Παλαιολόγου).

17 Ιουλίου 1970, μια αποφράδα μέρα. Στη μνήμη πάντως των νεότερων έχει μείνει ζωντανή η εικόνα της πυρκαγιάς στα Πευκάκια στις 17 Ιουλίου 1970. Το μεσημέρι της ημέρας εκείνης από τα Τρία Μοναστήρια, πιθανόν από τη χλωματήρη που λειτουργούσε εκεί, ξεκίνησε μια φωτιά, που γρήγορα επεκτάθηκε και έφτασε στο Τιμιο Σταυρό, στον Παπά τον Πόρο, στην Τρυπητή και στον Εβλιγιά. Παράλληλα μια δεύτερη εστία άναψε στην περιοχή Γάλλου-Σωματά και κατευθύνθηκε γρήγορα προς τα βόρεια, εξαιτίας της επικρατούσας την ημέρα εκείνη δυνατής νοτιάς. Η πυρκαγιά έκαψε 15.000 περίπου πεύκα και οβήσθηκε χάρη στις προσπάθειες των στρατιωτών του Συντάγματος Πεζικού, των «χυροφυλακικών» (δόκιμων) της Σχολής Χυροφυλακής, των πυροβεστών αλλά και των γονέων μας, που έτρεξαν στον Άη Πάνη με κλαδιά πεύκων στα χέρια και χτυπούσαν κάθε εστία φωτιάς που ξεπηδούσε στην περιοχή των αμπελιών βορείως της εκκλησίας.

Ο «στρατηγός άνεμος». Οι μικρότεροι συσπειρώθηκαν γύρω από τις μανάδες και τις παπουδογιάδες μας, καταβρέξαμε όσο μπορούσαμε τους κήπους και τις αυλές μας και αρχίσαμε να κατηφορίζουμε προς τη θάλασσα, όπου είχαμε σαφείς εντολές να καταφύγουμε. Την ίδια ώρα οι ελάχιστοι Ρεθηνιώτες που είχαν αυτοκίνητα έφυγαν όπως όπως για τα χωριά καταγωγής τους, έχοντας προεξοφλήσει το τέλος της μικρής μας πόλης. Τελικά ο «στρατηγός άνεμος» αποφάσισε αλλιώς και η τρελονοτιά 2,5 ώρες αργότερα έπαψε να φυσάει. Ετσι σώθηκε το Επισκοπείο και το Κέντρο Νεότητας (φωτογραφία) αλλά και το μεγαλύτερο μέρος του υποσταθμού της ΔΕΗ στον δρόμο προς το Πάνω Μετόχι.

Το αντίδωρο και η λιτανεία των καρών. Η αστική μυθολογία της πόλης ισχυρίζεται ότι το παράδοξο της κατάρτισης του ανέμου οφειλόταν στον τότε μητροπολίτη Τίτο Σιλιγάρδακη (1929-1987), που μετέβη στην εκκλησία του Άη Γιάννη και πέταξε αντίδωρο, ή κάτι τέτοιο, προς το μέρος της φωτιάς, η οποία και το σεβάστηκε και οπισθοχώρησε. Άλλοι είπαν ότι ο μακαριστός μητροπολίτης λιτάνευσε τις κάρες των Τεσσαράων Μαρτύρων, πράγμα που είναι πιο πιθανόν από το πρώτο, αφού είναι γνωστό ότι όχι μόνο δεν ήταν θρησκόληπτος αλλά αντίθετα είχε φέρει «νέο αέρα» από την Αμερική που είχε γυρίσει. Για τη φωτιά όμως αυτή περισσότερο μπορούν να διαβάσουν οι αναγνώστες σ' ένα επίκαιρο άρθρο του Γ. Λινοζυλάκη που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Ρέθεμος» τον περασμένο Ιούλιο.

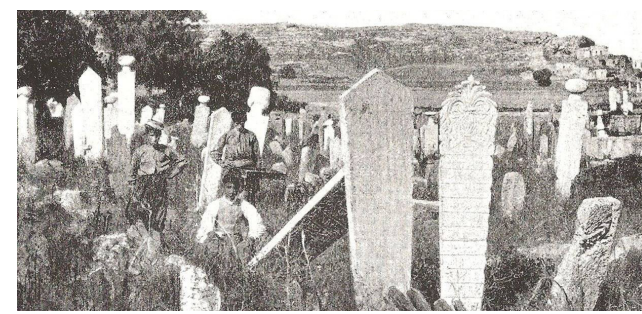

Φωτιές στη Μικρή Αγορά και στο Μείντανι. Κι άλλες πυρκαγιές έχουν μείνει στη μνήμη του Ρεθύμνου, με προεξάρχουσα εκείνη του φούρνου του Τζέληση και πιο αποκρουστική εκείνη από εμπρησμό από έναν εκδικητικό υπάλληλο του Δήμου.

Τη φωτιά το 1918 στον φούρνο του Μάρκου Τζέληση (φωτογραφία) και την απίστευτη κοινωνική αλληλεγγύη που δημοιούργησε έχει περιγράψει η Μαρία Τσιριμονάκη στο αντίστοιχο κεφάλαιο του «Εν Ρεθύμνω». Πολλοί θυμόμαστε επίσης την πυρκαγιά που κατέστρεψε το 1973 το κατάστημα ξηρών καρπών του Γιάννη Σιμιτζή στην οδό Παλαιολόγου, γεγονός που ενεργοποίησε και πάλι την κοινωνική αλληλεγγύη και οδήγησε στην ταχύτατη ανοικοδόμησή του.

Ο εμπρησμός της οικίας Κουτσουράκη. Η φωτιά εκείνη του έτους 1990 προήλθε από εμπρησμό ενός εκδικητικού υπαλλήλου, και κατέστρεψε ένα σημαντικό για το Ρέθυμνο κτήριο απέναντι από τον Άγιο Φραγκίσκο. Ήταν η οικία Μουλαμεχμετάκη, μετέπειτα Κουτσουράκη, που διέθετε ένα από τα καλύτερα κίосκια του Ρεθύμνου. Ευτυχώς τόσο το κτήριο όσο και το κίосκιο αποκαταστάθηκαν πρότυπα από τον Μανώλη Κουνδουράκη του Κέντρου Τεχνών και Βυζαντινής Παράδοσης και είναι ανοιχτός σήμερα στο κοινό ως χώρος πολιτισμού. Παράλληλα ανεγέρθηκε από την Περιηγητική Λέσχη ο κλειστός χώρος εκδηλώσεων απέναντι από τον Άγιο Φραγκίσκο.

Αν αφήσουμε πίσω τις πυρκαγιές, θα δούμε ότι ένας άλλος, διαρκέστερος εκείνος τρόμος, είναι αυτός του θανάτου. Και κατεξοχήν τρομακτικό χώρος του Ρεθύμνου υπήρξαν διαχρονικά τα νεκροταφεία του. Τα πλέον εκτεταμένα ήταν, φυσικά, τα μουσουλμανικά καθώς η ισλαμική θρησκεία δεν προβλέπει ανακομιδή των οστών. Τα μουσουλμανικά νεκροταφεία εκτείνονταν από τον Οίκο Παιδείας (1ο Λύκειο) στα ανατολικά, μέχρι την οδό Ηλιακάκη στα δυτικά, και από την τάφο στα νότια του περιμετρικού τείχους, μέχρι περίπου την οδό Σάθα στα νότια. Σήμερα, ο Δημοτικός Κήπος αποτελεί τη μοναδική ανάμνηση των εκτεταμένων εκείνων νεκροταφείων, αφού δημιουργήθηκε το 1925, μετά την αναγκαστική απαλλοτρίωση, από το 1919, του δυτικότερου τμήματός τους, με -μη ομολογημένο, βέβαια- στόχο την καταργήσή τους. Μια προοδευτική ματιά δίπλα στον δυτικό αυλότοχο του Κήπου, μας επιτρέπει να εντοπίσουμε σπαράγματα επιτύμβιων μουσουλμανικών στήλων.

Το Γερμανικό νεκροταφείο των αλπινιστών. Στον Μασταμπά συναντούμε τα υπολείμματα ενός άλλου νεκροταφείου, των 84 νεκρών του 3ου Τάγματος, του 100ού Ορεινού Συντάγματος, της 5ης Μεραρχίας Γερμανών Αλπινιστών, που έχασαν τη ζωή τους κατά τη Μάχη της Κρήτης. Το νεκροταφείο ήταν οργανωμένο σε δύο επίπεδα, που επικοινωνούσαν μεταξύ τους με σκάλες. Στο ανώτερο σημείο του είχε κατασκευαστεί ένα μνημείο τρόμου με τη σβάστικα, το γνωστό στο Ρέθυμνο και ως «Γερμανικό Πουλί» (ένα παρόμοιο είχε στηθεί στην κερκίδα του γηπέδου). Οι τάφοι ήταν οργανωμένοι σε «απάρτερια», που διαχωρίζονταν από τους περιμετρικούς διαδρόμους με τιμεντένιες κατασκευές, και σηματοδότησαν με ξύλινο σταυρούς. Μετά την Απελευθέρωση, ο χώρος συλήθηκε. Από το 1961, οπότε και πραγματοποιήθηκε η ανακομιδή των οστών, στη Μονή Γωνιάς αρχικά και στο Μάλμε αργότερα, ξεκίνησε η σταδιακή καταπάτηση του χώρου από περιοίκους.

Τρεις χιλιάδες αιχμάλωτοι πολέμου. Εξω από το σημερινό 1ο Λύκειο θυμόμαστε πολλές στιγμές τρόμου, μεταξύ των οποίων και τον βομβαρδισμό του, τον Μάιο του 1941. Τα ίχνη του παρέμειναν στο κτήριο μέχρι και πριν από δύο δεκαετίες. Φρικαστικότερο, όμως, γεγονός υπήρξε ο εγκλεισμός, στους περιβόλους του, των 3.000 περίπου αιχμαλωτισθέντων πολεμιστών, Ελλήνων, Αυστραλών και Νεοζηλανδών, μετά τη Μάχη της Κρήτης. Αυτοί είχαν συγκεντρωθεί αρχικά στο κινηματοθέατρο «Εσπερος», και μεταφερθεί στη συνέχεια, διαδοχικά, στον περίβολο του 3ου Γυμνασίου-Λυκείου και σ' εκείνον του Οίκου Παιδείας. Εκεί, πέραν των τραγικών συνθηκών κράτησης, υπέστησαν ανακρίσιες αλλά και χρησιμοποιήθηκαν συστηματικά για αγγαρείες, θεωρούμενοι ως όμηροι, και όχι ως αιχμάλωτοι πολέμου, εξαιτίας του γεγονότος ότι στις τάξεις τους συγκαταλέγονταν και πολίτες.

φή στο Ποινολόγιο ξεκινούσαν από την απείθεια, την αυθάδεια και την απλή αντιμιλία προς τους εκπαιδευτικούς, συνέχισαν με την απρηπή εμφάνιση και έφταναν στην εκτός σχολείου συμπεριφορά, με την παρακολούθηση όχι μόνο ακατάλληλων κινηματογραφικών ταινιών, αλλά και κατάλληλων, χωρίς όμως την απαραίτητη γονική συνοδεία. Μεγαλύτερος, βέβαια, από τον φόβο του Ποινολογίου, υπήρξε εκείνος της εισόδου στο απέναντι κτήριο, ιδιαίτερα στο υπόγειό του. Το κτήριο αυτό (σημερα Εθνική Τράπεζα), που προπολεμικά στέγαζε την Κλινική Δανδόλου, είχε επιταχθεί από την Ortskommandatur, τη ναζιστική Τοπική Διοίκηση.

Ο φόβος του Ποινολογίου και της Ortskommandatur. Είναι δύσκολο να εξηγήσουμε, σε όσους δεν τον έζησαν, τον φόβο της αναγραφής του ονόματος ενός μαθητή στο σχολικό Ποινολόγιο, αλλά και της μείωσης της διαγωγής από «κοσμωτάτη» σε «κοσμία» ή και σε «επίπεμπτη». Το επιχειρούμε μπροστά στο μεσοπολεμικό διδακτήριο του 2ου Δημοτικού Σχολείου. Οι πράξεις που οδηγούσαν σε εγγραφή ήταν οι εξής: Η φωνή του μαθητή που ομιλούσε με την απλή αντιμιλία προς τους εκπαιδευτικούς, συνέχισαν με την απρηπή εμφάνιση και έφταναν στην εκτός σχολείου συμπεριφορά, με την παρακολούθηση όχι μόνο ακατάλληλων κινηματογραφικών ταινιών, αλλά και κατάλληλων, χωρίς όμως την απαραίτητη γονική συνοδεία. Μεγαλύτερος, βέβαια, από τον φόβο του Ποινολογίου, υπήρξε εκείνος της εισόδου στο απέναντι κτήριο, ιδιαίτερα στο υπόγειό του. Το κτήριο αυτό (σημερα Εθνική Τράπεζα), που προπολεμικά στέγαζε την Κλινική Δανδόλου, είχε επιταχθεί από την Ortskommandatur, τη ναζιστική Τοπική Διοίκηση.

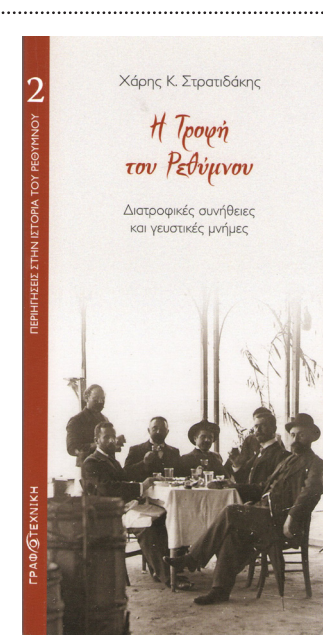
Εκδοτήρια εισιτηρίων για τον άλλο κόσμο. Η δυτική πλευρά της Πλατείας Τεσσαράων Μαρτύρων αποτελεί σημείο αναφοράς για δύο σημαντικές στιγμές τρόμου του Ρεθύμνου. Εδώ λειτουργούσε, μέχρι και τη δεκαετία του 1970, το πρακτορείο λεωφορείων Ρεθύμνου-Χανίων (ΚΤΕΥΛ v. Χανίων και v. Ρεθύμνης). Στη δεκαετία του 1950, ένα από τα λεωφορεία του της γραμμής προς Χανιά εξετράπη από το δρόμο, στην Ατσιπούλιανη Καμάρα, ευτυχώς χωρίς θύματα. Το διπλανό πρακτορείο, όμως, του Ε/Γ Ο/Γ Ηράκλειον της ναυτιλιακής εταιρείας Τυπάλδου, συνδέθηκε με στιγμές πραγματικής φρίκης. Τη νύχτα της 7ης προς την 8η Δεκεμβρίου 1966, εκτελώντας το δρομολόγιο Σούδα-Πειραιάς, το πλοίο βυθίστηκε βορειοανατολικά της νησί-δας Φαλκονέρα, παρασύροντας στον θάνατο 278 από τους επιβαίνοντες. Οι περισσότεροι ήταν Χανιώτες, όμως αρκετοί ανάμεσά τους ήταν και οι Ρεθηνιώτες.

Ο τρόμος των καπουτζίδων φυλάκων. Η Πύλη Guora της Βενετοκρατίας, η Μεγάλη Πόρτα, όπως τη λέμε σήμερα, μας παραπέμπει σε μια καταστροφή. Στις 20 Οκτωβρίου 1646, οι Αλβανοί μισθοφόροι υπερασπιστές του Ρεθύμνου (Stradioti) κινδύνευαν να αποκλειστούν από τα οθωμανικά στρατεύματα, πολεμώντας σε χαρακώματα εκτός των περιμετρικών τειχών. Στην προσπάθειά τους να περάσουν από την Πύλη και να προστατευτούν μέσα στο τείχος, πολλοί βρήκαν τραγικό θάνατο. Η Μεγάλη Πόρτα μας υπενθυμίζει ακόμη τις μορφές των καπουτζίδων, των Οθωμανών φρουρών της, δηλαδή, που υπήρξαν ο φόβος και τρόμος των χριστιανών χωρικών και αστών που διέρχονταν από αυτήν, αλλά και των περιηγητών, οι οποίοι το επισκέπτονταν και μας άφισαν σχετικές περιγραφές. Οι φυλάκες αυτοί, σε μια στιγμή ευθυμίας, το 1896, έβαλαν στόχο και δολοφόνησαν τον δάσκαλο Γεώργιο Ηλιακάκη.

Αλληπάλληλες επιδημίες ευλογιάς. Ο ναός της Αγίας Βαρβάρας οικοδομήθηκε το 1885 στη θέση ενός χαμάμ, το οποίο διέσωζε την ανάμνηση ομώνυμου ναού της Βενετοκρατίας. Κατά την επιδημία, τότε, της ευλογιάς, ο μουσουλμάνος ιδιοκτήτης του πείστηκε να το πουλήσει για την οικοδόμηση του ναού της Αγίας, που θεωρούνταν προστασία, χριστιανών και μουσουλμάνων, από την θανατηφόρο ασθένεια. Η τελευταία τέτοια επιδημία στην Ευρώπη σημειώθηκε σχετικά πρόσφατα, το έτος 1951 και η ασθένεια, μετά τους πάνδημους εμβολιασμούς, θεωρείται ότι έχει εξαλειφθεί από το 1980. Στο προσκυνητήριο του ναού μπορούμε να δούμε την αναπαράσταση των φρικαστικών βασανιστηρίων που υπέστη η Αγία (μαστιγώσεις, χτυπήματα, καψίματα κ.ά.), η οποία τιμάται ως προστασία του πυροβολικού -του όπλου, δηλαδή, που προκαλούσε, κατά τους παραδοσιακούς πολέμους, τα περισσότερα θύματα.

Αυτά τα τρομακτικά για σήμερα. Θα συνεχίσουμε τη επόμενη εβδομάδα. Τελειώνοντας υπενθυμίζουμε στους φίλους αναγνώστες ότι εδώ και δύο εβδομάδες κυκλοφορεί το δεύτερο βιβλίο μας της σειράς «Περιηγήσεις στην ιστορία του Ρεθύμνου», με τον τίτλο «Η Τροφή του Ρεθύμνου. Διατροφικές συνήθειες και γευστικές μνήμες». Η επίσημη παρουσίασή του θα γίνει τον προσεχή Οκτώβριο, στα πλαίσια των Ημερών Ρεθύμνου 2018. Και φυσικά θα συνοδεύεται από ξενάγηση, στους χώρους συγκέντρωσης των πρώτων υλών, προετοιμασίας και μαγειρέματος του φαγητού και κοινωνικής του κατανώθησης.

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός ερευνητής-συγγραφέας stharis@yahoo.gr, 2831055031